

# KIRKE, STAT OG BORGERLIG MORAL

Ved P. G. Lindhardt

*Midt under provisorietiden og i de samme år, hvor prostitutionen som institution var til stadig debat, blev kultusminister Jacob Scavenius offentlig anklaget for at gå på »horehus«. Professor, dr. theol P. G. Lindhardt redegør her i fremstilling og aktstykker for den højeste gejstligheds reaktion over for angrebet på ministeren og for dens holdning over for ham.*

## I.

I en valgtale (23/1-87) i Storehedinge angreb Højres kandidat i Præstø amts 1. kreds, kultusminister og godsejer *Jacob Scavenius* (fætter til konsejlspræsident Estrup), især det »europæiske« Venstre (og – hvad der også skaffede ham ubehageligheder – de »anløbne Jøder«) og spurgte hvordan dog danske bønder kunde lade sig henrive af »radikale Elementer, hvis Ideer ere indvandrede udenlandsfra«, og hvorledes kunde »Folk, som bekjende sig til Kristendommen og som holde paa Ægteskabet... alliere sig med dem, som gjøre Nar ad alt saadant og helst ser det sparket overende«. Ordene stod næste dag at læse i Berl. Tid. og de forargede en københavnsk grosserer – iøvrigt højremand – *Ingeman-Petersen*, hvem ikke blot de vidt udbredte rygter om kultusministerens privatliv var velkendte, men som også på et specielt punkt (se nedenfor) mente at vide særlig god besked. Han drog til Storehedinge og rettede på selve valgdagen (28/1) en interpellation til »den danske Kirkes Primas... den Mand der staar i Spidsen for Præster og Lærere her i Landet, om det ikke er at sparke Moral og Religion over Ende, om det ikke er at forhaane Gud og Mennesker, naar han, Kirkens øverste Tjener, gaar paa Horehus«. En appel til vælgerne om ikke at »alliere« sig med Scavenius blev ikke fremført, for politiet skred ind og holdt interpellanten arresteret i to døgn<sup>1)</sup>.

Scavenius svarede ikke, men Venstre fremdrog interpellationen i folketinget<sup>2)</sup>, hvor bl. a. C. Ravn forlangte affæren i Storehedinge opklaret, fordi vi »staa lige ved at hellige en Kirke til St. Povl, det vilde derfor være rigtigt, dersom vi stode rent og smukt til den Indvielse«. J. Tauber ønskede at vide hvordan politiet kunde arrestere en mand,

<sup>1)</sup> En Redegjørelse i Anledning af Interpellationen i Storehedinge, af Ingeman-Petersen, København 1887, 6 ff. En kostelig litterær behandling af sagen foreligger i Gustav Wieds satyrspil: *Dansemus* (1905).

<sup>2)</sup> Folketingets Forhandl. 1886/87 (3. og 4/2-87), 1162 ff. Under valgbrevsprøvelsen drøftedes både stemmekøb og »andre Misligheder« ved valget i Præstø amts 1. kreds; godkendelsen udsattes og fandt først sted 31/3-87 (sst. 3590 ff.).

hvis interpellation kun kunde give anledning til privat søgsmål, og *H. J. Dønnergaard* krævede også undersøgelse: flere steder var kandidater blevet spurgt om deres stilling til prostitutionen (et emne som bl. a. den litterære »sædelighedsfejde« og Københavns Indre Missions »midnatsmission« i bordelkvartererne havde gjort aktuelt), og det var så meget rimeligere at fremdrage dette emne i Storehedinge, hvor kultusministeren netop havde udtalt sig (som ovenfor anført) om kristendom og ægteskab. Da Dønnergaard refererede interpellationen blev han afbrudt af formanden, C. Berg, der ikke ønskede detaljer; det lovede Dønnergaard at holde sig efterretteligt, men det måtte ikke blive praxis at politiet kunde arrestere interpellanter; det drejede sig ikke om Scavenius personligt, men det var tingets pligt at skaffe klarhed, og når ministeren ikke hidtil har villet svare og redegøre for arrestationen, så »have vi her i Folkethinget overfor den offentlige Mening og den kristelige Moral den Forpligtelse at faae dette Forhold undersøgt«. Berg erklærede dog, at denne sag var af privat natur og ikke burde fremdrages her.

Dagen efter folketingsdebatten rejste Scavenius og biskop Fog<sup>3)</sup> i kupé sammen til Aarhus – ifl. Aarhus Amtstidendes spydige referat (7/2) hyggede de sig svært undervejs – for at deltage i St. Paulskirkens indvielse (6/2). Ved denne vakte det unægtelig opsigt, at Scavenius førte processionen op sammen med den fungerende biskop, *Johannes Clausen*<sup>4)</sup>, foran præsterne med kirkens »hellige« kar og bøger, og indtog hæderspladsen i koret. Konservative blade – Aarhus Stiftstidende og Jyllands-Posten – refererede næste dag neutralt og loyalt, mens Aarhus Amtstidende og Demokraten boltrede sig i satirisk og dydig forargelse, bl. a. også fordi kirken delvis var bygget for »provisoriske Penge«. Det meste af oppositionspressen sluttede op, og dermed var landsskandalen givet.

Men det blev værre: 19/2 sendte Ingeman-Petersen (»foreløbig trykt som Manuskript«) interpellationen til hele gejstligheden, samtlige rigsdagsmænd og pressen. Han aftrykte et brev til Estrup, hvori det oplystes, at han 28/10–85 havde set kultusministeren i et ilde berygtet kvarter og undret sig over, at »en Minister – navnlig i disse sørgelige Tider – gik ind i en saadan skummel Del af Byen« (det var lige efter attentatet på Estrup!). Af skyggen på rullegardinet sås, at ministeren blev modtaget i Knabrostræde 24, hvor der »bor et Demimonden meget bekjendt ryggesløst Fruentimmer af den allerværste Art«, og hvorfra champagnepropperne hørtes knalde. Efter 1½ times forløb – I.-P. ventede i en gadedør! – kikkede ministeren forsigtigt ud, fandt vejen fri og gik så hen i en restaurant på Kongens Nytorv. Ingeman-Petersen gjorde Estrup opmærksom på »det hasarderede, ja! næsten vanvittige

<sup>3)</sup> *B. J. Fog* (1819–96), biskop over Aarhus stift 1881–84, over Sjællands stift 1884–95.

<sup>4)</sup> *Johannes Clausen* (1831–1905), biskop over Aarhus stift 1884–1905.

i, at den Mand som staar i Spidsen for den danske Kirke, begaar en saadan Handling«. Hvis Højres fjender opdagede det, vilde skammen ramme hele regeringen, og var der blevet øvet attentat på Scavenius ved hans bortgang fra Knabrostræde, vilde »enhver tænkende Kristen ... have anset hans Fald som en retfærdig Straf«. Estrup lovede i en kort note at bruge oplysningen, men intet skete, og stadig voxede rygterne om kultusministerens privatliv, så man »indenfor selve Højrepartiet var fuldstændig paa det rene med at denne Mand paa den forfærdeligste Maade traadte Guds Bud under Fødder«. Ingeman-Petersen indså, at han havde båret sig dumt ad og blev mere og mere opsat på at gøre sin pligt mod Gud og fædreland; thi var ikke »Gud, Konge og Fædreland« Højres »Løsen«, og burde derfor ikke just Højre være »meget taknemmelig« for hans aktion? Han overlod roligt folket at afgøre dens berettigelse og vilde glad bære følgerne af at »have lydt hans Røst, hvem Magten og Æren i al Evighed tilhører«<sup>5)</sup>.

Affæren fik stor betydning, den var politisk »godt stof« og Venstre særdeles kærkommen, fordi Højre altid slog på Venstres moral- og ægteskabsopløsende tendens<sup>6)</sup>, og den gav direkte anledning til de store (ca. 265000 underskrifter) »sædelighedsadresser« mod pornografi og prostitution, som med baggrund i det kirkelige »Bethesda-møde« (en slags kirkelig økumeni af moderate elementer i de tre kirkelige hovedretninger) 1887 indsendtes til regeringen<sup>7)</sup> og også til en adresse fra 145 ansete gejstlige der bad bisperne bede kongen love altid at vælge en kirkeminister af »uplettet Rygte«<sup>8)</sup>. Det kan ikke være tvivlsomt, at skandalen blev et stærkt incitament i den udvikling der ved århundredets slutning (som modvægt mod videnskabens og samfundslivets sekularisering) mere og mere identificerede kristendom og borgerlig moral, ja søgte kristendommens »sandhedsbevis« i den effekt, hvormed den psykologisk imødekom menneskets religiøse »trang« og etisk gav impulser

<sup>5)</sup> Redegjørelse etc. 3 ff. 8.

<sup>6)</sup> Affærens medspillende var iøvrigt ikke moralsk uangribelige: Dønnergaard måtte 1892 emigrere fordi han under en strid med Alberti (!) blev dømt for falsk, og om Ingeman-Petersen beretter et brev fra biskop Stein til biskop Swane (13/4-91): »Hvilket Smuds og hvilken Gemeenhed leve vi dog ikke i! Grosserer Ingeman-Petersen (S.s Anklager!!), boende i Gjentofte Sogn, har hos sig en 18-aarig Pige, som ifjor fødte Tvillinger i hans Hus; det ene Barn døde strax, det andet var hverken døbt eller navngivet Aaret efter. Paa Pastoratets Forespørgsel svarer Pige-barnet: »Drengen skal hedde Frithiof Ingem.-Petersen«. Svaret lød: »Det kan ikke skee uden Barnefaderens Samtykke«. Derefter skrev Ing.-P. en Seddel, hvori han ikke angav sig som Barnefader, men tillod, at Frøken N. N.s Barn fik hans Navn. Dermed vilde Præsten ikke lade sig nøje, og nu er Sagen indstævnet til – Minister Scavenius's Afgjørelse«. Se Brevvexling mellem bisperne Swane og Stein, Aarhus 1958, nr. 52.

<sup>7)</sup> Se L. Blauenfeldt: Den Indre Missions Historie, København, 1912, 252 ff. Ifl. Aarhus Amtstid. søgte Midnatsmissionen – foranlediget af Storehedinge-interpellationen – audiens hos kongen, men blev ikke modtaget (5/2-87).

<sup>8)</sup> Adressen tilstilledes 1888 Kirkerådet, men behandledes ikke; teksten (trykt) findes bl. a. i pakken med kirkerådspapirer i Aalborg bispearkiv (LA for Nørrejylland).

(stærkere end den »humane« morals) til uangribelig livsvandel<sup>9)</sup>. I den »afkristningsproces«, der således sletter kristendommens særpræg til fordel for almen religiøsitet og borgerlig konventionalisme (og som, hvad der klart fremgår nedenfor, netop søger sine motiver i frygt for fritænkeres og kirkefjenders »spot«), har Scavenius-affæren spillet sin rolle. Her skal kun fremdrages en enkelt side af den: kirkestyrelsens, dvs. *bispernes*, reaktion; den afslører tydeligt den ovennævnte moraliserende tendens, og den giver indblik i de problemer, som affæren fremkaldte hos folk, der uden tvivl var loyale højremænd, men som følte sig i alvorlig klemme mellem Højres »Cæsarisme« (jfr. nr. 3) og faren ved at lade »politiske Modstandere« (jfr. nr. 1) – altså venstremænd – ene om at hævde »Kirkens Ære«, samtidig med at de inderligt frygtede præsternes initiativ (se nr. 10, 15, 21), der kunde indrangere bispeembedet på et sidespor<sup>10)</sup>.

Alle de nedenfor gengivne aktstykker stammer fra biskop Swanes<sup>11)</sup> arkiv (i privateje).

Nr. 1.

Viborg 17 Febr. 87.

*Concept.**Kjære Biskop Lind!<sup>12)</sup>*

Den sørgelige Forargelse, som er givet ved den ved Valget i Storehedinge stedfundne Interpellation og ved den Omtale, som denne har været Gjenstand for i Rigsdagen, lader mig ikke Ro, og jeg føler mig derfor tilskyndet til at tilskrive Dem, min høitagtede og kjære Collega. Sagen har vakt en stor Bevægelse ikke alene i, hvad man kalder den offentl. Mening, men tillige hos dem, jeg regner for de Bedste; jeg ved, at udmærkede Universitetslærere føle sig oprørte ved, at den Mand, der er sat til at varetage Kirkens og Skolens Tarv, off. beskyldes for Usædelighed, og at Interpellationens Indhold fremføres i Rigsdagen med den Tilføielse: »vi have her i Folkethinget overfor den off. Mening og den christl. Moral den Forpligtelse at faa dette Forhold undersøgt«, og at der overfor dette iagttages fuldstændig Tavshed, saa at det ser ud, som om Sagen skal ties ihjel, og Alt blive som det var. At den samme Indignation er tilstede fra Præsters Side, derpaa har jeg Bevis, og maa vi Biskopper da ikke sige »hvo bliver forarget, og det brænder ikke i mig«? Naturligvis siger jeg til, hvem der henvender sig til mig, at de

<sup>9)</sup> Se min afhandling: Kampen om det teologiske fakultet, Jyske Saml. Ny Række III, 217 ff.

<sup>10)</sup> Se min afhandling: Bisperne mellem Højre og Venstre sst. 125 ff.

<sup>11)</sup> H. J. Swane (1821–1903), biskop over Viborg stift 1878–1901.

i Interpellationen brugte Udtryk »at besøge Bordeller« ubetinget maa anses for Usandhed, og at Alt, hvad der forøvrigt siges og høres om Vedkommende, kun er Rygter, og at man ikke er berettiget til at tro paa disse. Men hvad der som Følge deraf væsenligt er mig magtpaaliggende, er saavidt muligt at erfare Sandheden, og derfor tillader jeg mig denne Henvendelse til Dem, fordi jeg antager, at De efter det særlige Forhold, hvori De staaer til Vedkommende<sup>2)</sup>, maa kunne vide mere end Andre. Er det saa, at denne Mand i tidligere Letsindighed har gjort sig skyldig i Overtrædelser, som hans Fjender i ihærdig Ondskab nu udmale i forvansket Skikkelse, eller er det Sandhed, hvad der høres paa alle Tunger, at han vedblivende lever i et saadant usædeligt Forhold, at det, saafremt den krænkede Ægtefælle krævede det, maatte falde ind under Straffelovens § 159<sup>3)</sup> Til det første mener jeg, at der skal ties, men dersom det Sidste er Sandhed, saa har det senest Passerede bragt Sagen frem paa en saadan Maade, at jeg ikke ser rettere, end at der kan komme til at ligge et stort Ansvar paa Landets Biskopper, saafremt de ikke værne om Kirkens Ære men overlade til Vedkommendes hadefulde politiske Modstandere paa deres Vis at varetage dens Ret. Ganske vist, det er lettere sagt end gjort, og jeg indser endnu ikke, hvorledes der maatte gaaes frem, men ihvordan det er, har jeg ikke kunnet tie helt stille men har trængt til denne Udtalelse overfor en kjær Embedsbroder, for hvem jeg nærer udelt Høiagtelse, og hvis gode Mening jeg beder om at erfare.

Jeg vil endnu kun tilføie, at jeg iøvrigt anser Manden for den dygtigste Minister, vi have havt, og at jeg personlig skylder ham megen Tak for den Imødekommen, han stedse har vist mig. Desto mere bedrøver dette sorte Punkt mig, men maaske De kan berolige mig.

Deres hengivne

J. S.

Linds Svar herpaa er af 18/2.

<sup>1)</sup> P. E. Lind (1814–1903), biskop over Aalborg stift 1875–88. <sup>2)</sup> 1849 bad godsejer J. F. Scavenius til Gjorslev Lind tage hans to sønner i huset, mens de gik i Metropolitanskolen; de boede der til begyndelsen af 1855, og navnlig Jacob voldte sin vært mange bryderier: han var doven og genstridig og måtte have bank af spanskrøret for at lyve; Lind måtte flytte sit skrivebord ind i drengens værelse for at kunne overvåge ham, og længe tænkte han kun på at komme af med ham igen; forholdet blev dog siden godt, og da Jacob var sluppet heldigt fra slaget på Als bevidnede Lind ham sin sande »Kjærlighed og Høiagtelse«, og de (få) bevarede breve er skrevet i hjertelig og fortrolig stil, se Linds breve og dagbøger i hans privatarkiv (RA), jfr. P. G. Lindhardt: Fem Aalborg-Bisper, Aalborg 1954, 31, 38. <sup>3)</sup> Straffelov af 10/2–66, § 159: »Den, som gjør sig skyldig i Hoer, straffes med Fængsel eller i Tilfælde af, at det ægteskabelige Samliv er hævet, og iøvrigt under formildende Omstændigheder, med Bøder. Offentlig Paatale finder kun Sted, naar den fornærmede Ægtefælle forlanger det«.

*Kjære Hr. Biskop Swane.*

De spørger mig om Scavenius' Fortid. Om hans Ungkarleliv veed jeg Intet. Om hans Liv som Ægtemand – efter et Rygte, jeg har Grund til at ansee for paalideligt – mener jeg at vide, at det i endeel Aar var upaaklageligt, men at det senere blev usædeligt, ikke uden Konens Skyld (1. Cor. 7,4).

Hvad angaaer den Begivenhed, der har fremkaldt Deres Skrivelse til mig, da har jeg, bevæget af samme Uro, som De, iforgaars skrevet derom til Fog og bedt ham sige mig sin Mening, om der her er Noget at gjøre for Biskopperne. Jeg har udtalt min Mening, at naar Scavenius ikke kan eller vil offentlig kalde Beskyldningen for løgnagtig, bør han fratræde som Cultusminister.

Hvad Fog svarer, skal jeg meddele Dem.

Det er mig en pinlig Tilfredsstillelse at vide, at De tænker som jeg.

Deres hengivne

*P. E. Lind.*



*Kjære Hr. Biskop Fog!*

Den Forargelse, at der er iagttaget fuldstændig Tavshed overfor den Beskyldning, som ved Valghandlingen rettedes mod Cultusministeren, og som har været Gjenstand for Drøftelse i Rigsdagen, har ikke ladet mig Ro, og jeg tilskrev derfor d. 17de Biskop Lind som den, der sandsynligvis maatte vide Besked om Scavenius's Levnet, med Tilføielse, at jeg mener, at der i dette Anliggende vil kunne paahvile Biskopperne et stort Ansvar.

Lind svarede mig, at han mener at vide, at Scavenius's Liv som Ægtemand i endel Aar var upaaklageligt, men at det senere blev usædeligt, hvorved han dog tilføier en muligvis formildende Omstændighed. Han meddeler ogsaa, at han alt havde tilskrevet Dem og udtalt som sin Mening, at naar Scavenius ikke kan eller vil offentlig kalde Beskyldningen løgnagtig, bør han fratræde, og at han har udbedt sig Deres Mening.

Heri er jeg enig med Lind, thi Kirkens Ære krænkes ved en Cultusminister, som lader en saadan Beskyldning sidde paa sig. Dersom han

ingen af Delene gjør, men Sagen forsøges tiet ihjel, og Alt bliver som hidtil, og Kirken saa ikke hæver sin Røst, troer jeg, at Guds Straf vil komme over den, og saa maa jeg spørge mig selv, om der ikke vil falde et tungt Ansvar paa Biskopperne, der ere kaldede til at være Kirkens Mund. Dette er vel uimodsigeligt, men Spørgsmaalet er om Maaden og Formen for Biskoppernes eventuelle Optræden, og herom beder jeg ligesom Lind om Deres gode Mening. Tillad mig derhos at udtale min Opfattelse. Jeg mener, at Biskopperne i Fællesskab – eller saa Mange, som vil tiltræde – bør rette et Andragende til Seavenius om enten offentlig at fralægge sig Beskyldningen eller fratræde, og hvis De bifalder dette, tør jeg betragte det som givet, at De vil forfatte et Udkast til Udtalelsen. Denne Fremgangsmaade forekommer mig at være den nærmest liggende, med mindre De maatte foretrække personligt at forestille Kongen Sagens Alvor. En tredje Vei, at Biskopperne henvendte sig til Confessionarius<sup>1)</sup> med Anmodning til ham om at forebringe Kongen Sagen, nævner jeg kun, men jeg finder den selv ikke heldig. At Sagen er i høieste Grad pinlig, fordi jeg anser Seavenius for en ualmindelig dygtig Kirkeminister og personlig er ham takskyldig for megen Imødekommen, bør ikke have Betydning, og hvad det angaar, at hans Afgang vil svække Ministeriet, er jeg vis paa, at hans Forbliven efter det nu Passerede tvertimod er Ministeriets Achilleshæl.

Jeg ved, at Begivenheden har vakt en stærk Bevægelse i Kjøbenhavn hos Mænd, som vi ville være enige om at regne blandt de Bedste, og at der er bleven talt om at foretage Skridt; fra geistlig Side er jeg bleven spurgt, om Intet paatænkes for at værne om Kirkens Ære; det var godt, om der kunde svares, at der af rette Vedkommende 5: Biskopperne er gjort, hvad der kan og bør gøres. Den nuværende Situation er i mine Øine et Forspil til de Overgreb, som Kirken maa vente sig fra Cæsarismens Side, og en Optræden derimod vil styrke Bispeembedet. Sagen er mig en Samvittighedssag, og derfor har jeg udtalt mig uden noget Forbehold.

Deres hengivne

*J. Swane.*

<sup>1)</sup> *J. P. M. Pauli* (1844–1915), 2. res. kapellan ved Vor Frue Kirke i København 1876–92, stiftsprovst sst. 1892–1915, kgl. konfessionarius 1884–1915.

*Kjære Biskop Swane!*

At det Oprør i Sindene, som Interpellationen til Minister Scavenius har fremkaldt, har berørt mig stærkere end nogen, behøver jeg ikke at sige Dem. Jeg har sat mig i Forbindelse med Ministerne, og kan saalænge disse Forhandlinger staae paa, ikke slutte mig til eller gaae i Spidsen for en Optræden af Biskopperne. Deres og Biskop Linds Breve ville jo ogsaa tjene til Bilag ved disse Forhandlinger, naturligvis ikke paa officiel Maade men som et Udtryk for andre Biskoppers Opfattelse. Iøvrigt sidder jeg jo selv, som De vil have seet, paa de Anklagedes Bænk ved min Deeltagelse i Kirkeindvielsen i Aarhus<sup>1</sup>). Det skal ikke undre mig om den hele Skandale tilsidst concentrerer sig om dette Punkt, thi det interesserer langt mere at komme en Biskop end en Minister tillivs.

Med Guds Hjælp skal jeg vel bære, hvad der i saa Henseende bør bæres. Men De vil forstaae, at dette bidrager til, at jeg for Tiden ikke kan optræde i Spidsen for Biskopperne, hvem jeg derved trak ind i min egen Sag. Saasnart jeg er kommet til noget Resultat ved de omtalte Forhandlinger skal jeg underrette Dem derom. Ogsaa med nogle af de ansetere Præster her tænker jeg at forhandle. —

Da jeg for et Par Dage siden modtog Biskop Linds Brev, var min første Tanke at tilskrive ham, om hvem jeg har hørt, at han kjendte Scavenius fra dennes Barndom, om han ikke personlig vilde henvende sig til ham. Imidlertid er jo nu med Ingemann Petersens, formodentlig ogsaa til Dem og ham sendte, trykte Fremstilling Sagen oplyst, som den ikke kunde være enten for mig eller nogen anden paa et tidligere Standpunkt. Forøvrigt skal jeg for Øjeblikket kun bemærke, at naar Ministeren fremstilles som Kirkens Tjener eller endog som Kirkens Primas, da er dette vistnok den yderste Fordrejelse af de virkelige Forhold. Universitetet, Kunstakademiet, Theatret vilde sikkert nok frabede sig at styres af Kirkens Tjener eller i kirkelig Aand. Ministeren er simpelthen Kongens og Statens Tjener, under hvilken ogsaa Kirkens Anliggender iblandt mange andre ere henlagte. Efter Loven behøvede han end ikke at høre til Kirken. Men dette udelukker vistnok ikke, at han maatte ønskes at være ustraffelig efter almindelige sædelige Begreber, og ikke gjøre grov Skandale. — Hvad jeg her har skrevet er ikke for at svække en Indignation, som jeg selv føler dybt, og hvis tungeste Vægt jeg veed vil falde paa mig, men for at der med Klarhed kan sees paa Forholdene. Naar jeg ikke har nævnet Kongen imellem dem, med hvem jeg muligt agter at forhandle, hidrører det fra, at min Henvendelse til ham afhænger af hvad der kommer ud af Forhandlingerne med Ministrene. Det her Fremstillede kan og skal ikke lægge noget Baand paa de andre Biskopper til at

foretage hvad Deres christelige Samvittighed og Viisdom driver Dem til. Bedst var det vel, om der i saa Fald holdtes et mundtligt Samraad og om dette kunde finde Sted her. —

De forstaaer nok, at min Tid er optaget som mit Sind. Derfor beder jeg Dem sende dette ogsaa til Biskop Lind. Den kjære Biskop vil nok tilgive mig, at jeg henvender mig til Dem, der skrev sidst, men udførligst, og han vil forstaae at Grunden til, at jeg ikke strax svarede ham, var den Tanke, jeg har anført, at jeg vilde foreslaae ham selv at henvende sine fortrolige Ord til Scavenius, en Tanke som jeg nu ikke fastholder efter de seneste Opklaringer. Muligt vil han selv tage i Betænkning om noget i den Retning er at gjøre. Og nu kun Ønsket om Guds Velsignelse over Dem og Deres. Han beskjerme sin Kirke i disse svære Tider. Dog Tiderne have altid været onde. Kun Evigheden er god. Herren bevare os altid i den hellige Forventning efter den.

Deres hengivne

*B. J. Fog.*

Højærværdige

Hr. Biskop Swane

Cmd. D.

<sup>1)</sup> I Venstres og Socialdemokratiets presse kom der ofte stiklerier til bisperne — og antydninger af at præsterne var ved at »gøre noget« — og i Dansk Kirketidende (20/2) rettede den »højre«-grundtvigske præst L. Nyegaard (jfr. F. F. Falkenstjerne i Tidens Strøm 11/2) et hårdt angreb på Fog og Clausen: »Samtidig med at Midnatsmissionen gjør sin frygtløse Gjerning midt i Lastens Huler, sættes Hs. Excellence Kultusministeren, uden at have gjort et eneste, Offentligheden bekendt, Forsøg på at afvadske den Plet, der blev sat på ham af fuldstændig upolitiske Grunde..., af to af Landets Biskopper op i Højkkoret ved St. Povlskirken Indvielse«. Modsat mænd som Ambrosius, bisp Vilhelm eller Ole Vind talte de hans nærværelse og adlød derved mere mennesker mere end Gud; de svigtede overfor budet: »du maa ikke bedrive Hor« og lod en »Lovbryder« — som ikke atter var retfærdiggjort — »klæde Højsæde« i Guds Hus. I folkekirkens »svære Tider« beror dens magt i folket »paa dens sædelige Kraft«, og dens voxende tal af fjender »mærker sig hvert Tegn, som røber enten sædelig Fordærvelse eller sædelig Slaphed i dens Midte for deraf at tage *begrundet* Lejlighed til at lægge den for Had eller omstyrte den«. Midnatsmissionen chikaneres af politiet, og nu har »den danske Folkekirke officielt taget dens Modstanderes Parti«. Redaktøren, C. J. Brandt, sluttede sig dertil: »Forargelsen er stor og vidt udbredt, den lader sig ikke tie bort«. Blandt de oprørte var ogsaa den grundtvigske præst Th. Rørdam (som tilstræbte et snævert samarbejde med Indre Mission); i Folkekirken og dens Stilling i Øjeblikket opgjorde han det tornefulde forhold mellem stat og kirke og erklærede, at ministeren ved sin tavshed havde skadet kirken, at »Kristusfjendernes Blade spotte over Præsternes Tavshed«, og at man for ikke at nedbryde »Folkets Sædeligheds- og Skam-Følelse og Kirkens Ære« måtte have klarhed i sagen. Især var det dog slemt at ministeren med beskyldningen for at »besøge Skøgehus« på sig i »Spidsen for Processionen... ledsaget af Biskopper og fulgt af Præster, der bar Bibelen og de hellige Kar, gik... op ad Kirkegulvet og indtog for hele Menighedens Øjne Hæderspladsen i Kirkens Kor«; det var »en dyb, dyb Krænkelser af Kirkens Ret... dens Biskopper, Præster og Menigheden (blev) på det dybeste krænket ved hans Nærværelse«. Bisperne burde have hævdet »Kirkens Ret«, ikke blot ved at »prædike alvorligt mod Hor og Utugt«, men ved at nægte »at udføre Indvielsen i Kultusministerens Nærværelse«.

Kjære Jørgen. Da jeg for et Par Timer siden modtog Telegrammet fra dig, sad jeg med mine tre Ordinander, deriblandt min Søn Henrik<sup>1)</sup>, som paa Onsdag d. 23de skal ordineres – en særegen Højtidsdag for mig og os alle herhjemme. Du ser altsaa, at jeg er hindret i at møde, og vilde da ogsaa helst være noget mere å jour med den Sag, som skulde omhandles. Den angaar vel Seavenius, som for 14 Dage ved sin Nærværelse var nærvæd at spolere Højtidsdagen ved Indvielsen af St. Paul samtidig med den anden uhyggelige Sag, som fremkaldtes ved Ussings uhøviske Ord og Optræden i en af Latinskolenes Klasser<sup>2)</sup>. Først idag er jeg ved Ingeman-Petersens tilsendte Skrivelse sat i Kundskab om, at Interpellationen gjaldt en 1½ Aar gammel Begivenhed, som er bleven meddelt Estrup. Jeg maa højlig undres over, at E. ikke da hos Kongen insisterede paa Vedkommendes Entledigelse. Nu, da Sagen bliver offentliggjort for begge Thingenes Medlemmer og samtlige Landets Gejstlige, er det da en Umulighed, at han kan beholde sin Portefeuille, og jeg kan ej tænke mig andet, end at denne Sag har været Gjenstand for mere end en ørkesløs Overvejelse i det sidst afholdte Statsraad. I Kjøbenhavn kan saavel Fog som Paulli da heller ikke holde sig udenfor; Discretionen kan her ikke være Tale om. Er det da for at gjøre et Skridt i Fællesskab, for at give et Stød til Fog, der, som vi jo ved, stundom kan være hel ubevægelig, da er jeg med, og jeg vent-ter nu at høre fra dig om Frugten af Eders Samtale. Den hele Historie er saa uhyggelig, og daglig har jeg ventet at se en anden Mand indtage hans Plads. – Til dig, kjære Fætter, har jeg alt i flere Uger havt i Sinde at skrive dels for at lykønske dig til Kommandørkorset, dels for at bede dig tænke kjærligt paa os paa Onsdag, – men der har været saa mange forskellige Ting at tænke paa og at ordne, og Fogs Nærværelse førte med sig saa mange Gilder, at Tiden var vanskelig at strække til til det Fornødne. Derfor maa du nu ogsaa idag nøjes med dette korte Brev, som snart skal blive efterfulgt af et længere. Til Højtid gjælder god og smuk Beredelse baade af Sindet og af det, der skal bæres frem for de Unge.

Venlig Hilsen til dig og Biskop Lind.

Din hengivne

*Joh. Clausen.*

<sup>1)</sup> *H. N. Clausen* (1858–1901), hjælpepræst i Vemming 1887–91, kaldskapellan i Storehedinge 1891–97, sognepræst til Søllerød 1897–1901. <sup>2)</sup> *H. B. Ussing* (1855–1943), sognepræst til Vejlbj-(Risskov) 1882–91, do. til Jesuskirken i Kbhvn 1891–1915, provst for Kbhvns Vestre provsti 1909–15, stiftsprovst i Kbhvn 1915–33. 4/2-87 sagde Ussing som religionslærer i Aarhus katedralskoles 5. klasse i en øironisk Fremstilling af de vildeste Fremskridtsmænds Historieopfattelse i vore Dage, at Verdens Fremskridt

*Kjære Hr. Biskop Swane.*

Jonquières<sup>1)</sup> skriver til mig, at han *antager*, at Scavenius »vedbliver at lade Interpellationen ligge«. Han er underrettet om Fogs Skrivelse til Dem.

Han er meget bedrøvet og dertil syg, min kjære Ungdomsven. Hans Øine ere nu stærkt angrebne, vistnok af den samme Sygdom, der har angrebet hans Øren.

Hjertelig Tak ikke blot fra mig men fra alle mine for Deres Besøg igaar; det har glædet os alle meget.

Med Hilsener til Bispinden

Deres hengivne

*P. E. Lind*

Min Følelse driver mig til at advare Scavenius, som gammel Ven, mod det Skridt, der forestaaer, og opfordre ham til at fralægge sig Beskyldningen eller fratræde, og saaledes undgaae det. Skal jeg følge denne Følelse? Feiler jeg mod Biskopperne, hvis jeg følger den? Jeg beder Dem om hastigt Svar.

Med Swanes hånd:

Besvaret strax efter Modtagelsen og telegrapheret saaledes: »Følg Indskydelsen. Deres Ord kan maaske finde Indgang. Desuden rigtigt, først at advare. Brev underveis«.

*Sw.*

<sup>1)</sup> *J. A. F. Dompierre de Jonquières* (1815–90), ansattes i Danske Kancelli 1840 og fik med kirkesagerne at gøre, var 1848–90 kontorchef for 1. expeditiionskontor.



*Kjære Hr. Biskop Swane.*

Det Brev jeg skrev til Dem for et Par Timers Tid siden, maa endelig ikke give Anledning til den Misforstaaelse, at jeg nu vil sætte Et istedenfor et Andet. Nei. Min Mening er som gammel Ven at advare, at han inden det paatænkte Stød og altsaa uden en stor Krænkelse kan fralægge sig Beskyldningen, eller fratræde. Bryder han sig ikke om Ad-

varslen, optræder jeg selvfølgelig som Medunderskriver, selv om De og jeg bleve de eneste Underskrivere.

Det kunde være af Vigtighed for ham senere ikke at see en Fjende i mig.

Deres hengivne

*P. E. Lind.*



Nr. 8.

24/2 87

*Kjære Biskop Swane.*

Tak for Telegrammet! Jeg vedlægger Concepten af mit Brev til Scavenius; den lyder aldeles som Brevet. Deres Concept tilbagesendes. Hvad jeg erfarer skal jeg meddele. Brevet til Clausen er afgaaet.

Deres hengivne

*P. E. Lind.*

Min Concept behøver ikke at sendes tilbage.



Nr. 9.

Som gammel Ven kan jeg ikke undlade at underrette Dig om, at der blandt Biskopperne circulerer til Underskrift en Henvendelse til Conseilspræsidenten, udgaaet fra Swane og mig, hvori han anmodes om at bevæge Dig til enten at fralægge Dig Beskyldningen, eller opgive Din Stilling som Cultusminister. Den vil formodentlig have udcirculeret i Løbet af 14 Dage. Du vil forstaa, at jeg underretter Dig herom, for at Du, om Du ønsker det, kan hindre Afsendelsen af denne Skrivelse ved at gjøre den overflødig.

Jeg har ingen Forestilling om, hvorledes Du bedømmer mit Forhold i denne saa underlige og pinlige Situation. Men jeg har været og er, med de kjærligste Ønsker for Dig

24.2.87.

Din hengivne

*(P. E. Lind)*



Nr. 10.

Aalborg 25/2 87.

*Kjære Hr. Biskop Swane.*

Tak for Deres Brev af 23. De vil maaskee finde, at mit private Brev til S. indeholder for lidt. Men det er meget vanskeligt at skrive til ham paa dette Standpunkt af Sagen. Der skulde skrives med den Forudsætning for Øie, at han kan fralægge sig Beskyldningen, og tillige kunde det ikke undgaaes at skrive i den Tro, at han kan ikke fralægge sig Beskyldningen. Svarer han mig, kan jeg skrive udførligere. Enten han svarer eller ikke, er det muligt, at jeg om nogle Dage underretter ham om de Varsler paa en Storm imod ham, hvis han ikke fratræder, hvilke jeg nu begynder at bemærke.

Vil De have den Godhed at sende mig en Copie af vor Skrivelse? Iagttager De Taushed, eller taler De om Sagen?

— Med Tak til Bispinden for den venlige Hilsen og mange Hilsener fra min Hustru til Dem og hende.

Deres hengivne

*P. E. Lind.*

Nr. 11.

*Kjære Biskop Swane.*

Vedlagte Skrivelse bedes mig tilbagesendt, naar De har læst den.

Deres

*P. E. Lind.*

Nr. 12. Copie af Seavenius's Brev til Biskop Lind modtaget af mig<sup>1)</sup> til Gjennemlesning d. 27de.

Kbhvn 25 Febr 87.

*Kjære Biskop Lind!*

Jeg tvivler ingenlunde om Dine venlige Følelser lige overfor mig; men, hvad jeg nu nærmere skal godtgjøre, det forekommer mig, at Du viser mig dem paa en underlig Maade. — 1. Mit Embede er ikke et kirkeligt Embede, men et rent politisk-administrativt Embede. Jeg er ikke Kir-

kens Tjener, men *kun* Statens Tjener. H. M. Kongen kan gjøre en Jøde eller en erklæret Fritænker til Cultusminister, hvis han maatte finde det rigtigt. Heraf følger med nødvendig Consequents, at der ikke kan forlanges en særlig qualificeret Dyd af en Cultusminister fremfor af en hvilkenksomhelst anden Minister eller Embedsmand. – Jeg har gennemført Kirkeraadsordningen<sup>2)</sup> just med Hensyn hertil; havde Cultusministeren været en Kirkens Tjener, kunde denne Institution godt være undværet. – I Henhold til Ovenstaaende maa jeg allerede benægte D'Herr's Ret til at indgive den af Dig omtalte Adresse. 2. Foraavidt Du maatte mene, at dog alligevel den Forargelse og Skandale, der er fremkommet gennem den mod mig under Valghandlingen i St. Hedinge reiste Beskyldning skulde gjøre det nødvendigt »at gjøre noget«, da maa jeg dog sige, at det ærede Præsteskab først og fremmest er Skyld i Skandalen og Forargelsen, fordi det i Stedet for at dæmpe, gaaende ud fra aldeles gale Forudsætninger (se 1), har gjort sit Bedste for at puste Sagen op til noget aldeles gruseligt. Det kan dog næppe gaa an, at en saadan Beskyldning benyttes til en ny Art Ministerstormeri, og de Hrr. Bisper burde ikke være helt blinde for det politiske Moment, der ligger i hele Bevægelsen. – 3. Dernæst maa jeg spørge: hvad berettiger de Hrr. til saadan uden videre at antage Beskyldningen for sand? Maaske at jeg ikke fralægger mig den? Er det Din Mening, at en Mand skulde nedlade sig til, fordi der rettedes en offentlig Beskyldning imod ham af en halvgal Sjuft i aldeles ubestemte Udtryk uden Paapegen af bestemte i alt Fald formentlige Facta, saa strax at bekjendtgøre i Aviserne, at det er Løgn, eller fralægge sig den ved Dom? Saa falder det ikke mig ind at handle.

Nu er jo imidlertid det heldige indtruffet, at denne Slubbert Ing – Petersen har begaaet en Piece hvori han er fremkommet med en bestemt fornærmende Sigtelse imod mig. Se den kan der tages fat paa, og jeg har derfor ogsaa allerede igaar givet min Sagfører Ordre til at anlægge Sag imod ham<sup>3)</sup>.

4. Til Slutning vil jeg dog spørge Dig om følgende: Paa den ene Side en Minister, der har havt Mod til at benytte Forholdene til at skaffe Kirken en saa fri Stilling, uafhængig af den verdslige Magt, som Grundlov og Lovgivning tillade – paa den anden Side en Del af Rigets Bisper, der lige overfor denne samme Minister i Anledning af en mod ham reist graverende Beskyldning stille sig saaledes, at de gaa ud fra, at Beskyldningen er sand, indtil den modbevises – ja hvad synes Du egentlig jeg skal dømme herom? Men nu levvel og mange Hilsener til Din Hustru.

Din hengivne

*J. F. Scavenius.*

<sup>1)</sup> Swane. <sup>2)</sup> Ved kgl. resolution af 8/10-83 oprettedes Det kirkelige Raad (Love og Expeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen, 1881-83, 363 ff.), bestående af biskperne, en teologisk og en juridisk professor; det skulde først og fremmest være rådgivende for ministeriet, jfr. Fem Aalborg-Bisper, 58. <sup>3)</sup> Jfr. p. 114, 119.



Nr. 13.

Allerede forinden den Ingeman-Petersenske Piece fremkom, have vi, bevægede af Uro over den ved Interpellationen til Cultusminist. fremkaldte Situation, hver for sig tilskrevet Biskop Fog og med Udtalelse af vor Opfattelse af samme, at enten bør Ministeren fralægge sig Beskyldningen, eller ogsaa bør han fratræde, udbedet os hans Mening og eventuelt henstillet til ham at affatte en Udtalelse i den Retning.

Biskop Fog meddeler os i sit Svar, at han har sat sig i Forbindelse med Ministrene, og at han, saalænge disse Forhandlinger staa paa, ikke kan slutte sig til eller gaa i Spidsen for en Optræden af Biskopperne, men at han, saasnart han er kommen til noget Resultat ved disse Forhandlinger, vil underrette os derom, hvorhos han tilføjer, at han selvfølgelig ikke mener dermed at lægge noget Baand paa de andre Biskopper til at foretage, hvad deres christelige Samvittighed og Visdom driver dem til.

Efter med hinanden at have overveiet alt til Sagen Hørende er det vor bedste Overbevisning, at saafremt Biskop Fog sluttelig meddeler, at der intet Resultat er fremkommen af hans nævnte Forhandlinger, er det en uafviselig Pligt for Biskopperne *at være Kirkens Mund og saaledes* baade værne om dens Værdighed og om muligt forebygge en Storm af Bitterhed fra Præsters og Menigheders Side, og ud af denne Overbevisning have vi affattet den vedlagte Udtalelse til Conseilspræsidenten, og tillade os nu at henstille til vore Embedsbrødre, hvorvidt de ville tiltræde den ved at forsyne den med deres Medunderskrifter. Hvorvel vi bede om, at Circulationen maa foregaa med mindst muligt Ophold, vil denne dog i ethvert Tilfælde tage saa lang Tid, at et Resultat af Biskop Fogs Forhandlinger, i hvad Retning dette end udfalder, samtidigt maa antages at være naaet. Derved vil enhver Bebreidelse for utidig Hasten og Mangel paa taalmodig Afventen være afskaaret. Saafremt Cultusminist's Afgang er indtruffen forinden Circulationens Tilendebringelse, bortfalder selvfølgelig Sagen, men er det Modsatte Tilfældet, tør Udtalelsen ikke lade vente længere paa sig, og i begge Tilfælde er det vor uforgribelige Mening, at vi ved det Skridt, her foretages, kun have gjort, hvad vort Embede kræver af os, og hvad sikkerlig baade Præster og Menigheder vente af os. At Sagen ønskes sendt sidst til Sjællands Biskop, hvis eventuelle Underskrift vi tør vente sat i Spidsen, og fra hvem vi bede den tilbagesendt til en af os, vil

finde sin Forklaring i det Foranstaaende. Hermed være denne Sag, i hvilke vi ere os bevidste kun at have handlet med Gud og vor Samvittighed for Øie, anbefalet til vore kjære og ærede Embedsbrødres velvillige Overveielse og Tilslutning.

Aalborg og Viborg d. 23 Febr. 1887.

Deres Høiærværdigheder

Biskop *Clausen*

Biskop *Balslev*<sup>1)</sup>

Biskop *Engelstoft*<sup>2)</sup>

Biskop *Monrad*<sup>3)</sup>

Biskop *Fog*.

<sup>1)</sup> C. F. Balslev (1805-95), biskop over Ribe stift 1867-95. <sup>2)</sup> C. T. Engelstoft (1805-89), biskop over Fyens stift 1852-89. <sup>3)</sup> D. G. Monrad (1811-87), biskop over Lolland-Falsters stift 1849-54, 1871-87.



Nr. 14.

Hans Excellence Conseilspræsident *Estrup*, Ridder af Elephanten, Storkors af Dbg. p.p.

Opfyldte af Sorg over den Forargelse, som er fremkaldt ved den mod vor i saa mange Henseender høit skattede Cultusminister, Hans Excellence Kammerh. Scavenius, offentlig rettede Beskyldning for usædeligt Levnet, tillade vi undertegnede Biskopper os i dybeste Ærbødighed at henvende os til Deres Excellence.

Vi anse det for uforeneligt med den offentlige Moral, at den Mand, som paa Statens Vegne er sat til at værne om Kirkens og Skolens Ære og Ret, forbliver i denne sin Stilling, naar han ikke kan eller vil fralægge sig den mod ham ved den offentlige Valghandling reiste Beskyldning, som derefter har været Gjenstand for Forhandling i Rigsdagens Folkething og senest er saa at sige fremlagt for Almenheden i en trykt Piece, og vi anse det for vor uafviselige Pligt overfor vort Embede som Kirkens Tilsynsmænd at udtale dette for Deres Excellence. Vi ere forvissede om, at Hans Excellence Cultusministerens Forbliven som saadan uden det nævnte Dementi ikke blot vil virke nedbrydende paa den sædelige Bevidsthed i vide Kredse og give Kirkens Modstandere et velkomment Vaaben i Hænde, men tillige fremkalde en Forbittrelse hos den alvorlige og troende Del af det danske Folk, der kan medføre Følger, hvis Omfang ikke lader sig forudse.

Det er derfor, at vi paa Folkekirkens Vegne og vi tilføje i den fuld-

stændigste Loyalitet, i Ærbødighed henvende den indtrængende Opfordring til Deres Excellence, at De vil foranledige, at Hans Excellence Cultusminister Seavenius enten offentligt fralægger sig den mod ham reiste Beskyldning, eller at han fratræder sin Stilling som Hans Majestæts Cultusminister.

I Februar 1887.



Nr. 15.

Vib. 26 Febr. 87.

*Kjære Hr. Biskop Lind!*

Nu er Sagen indtraadt i et nyt Stadium, idet Se, som De vil have erfaret af Berl. Tid<sup>1</sup>.), har anlagt Sag mod Ingem. Petersen. Jeg antager, at vi ere enige i at betragte det som en Selvfølge, at Fælleds-Udtalelsen hermed bortfalder, eftersom Sags-Anlæggelse maa betragtes som synonym med, at Se. har fralagt sig Beskyldningen. De to Actstykker, som jeg vedlægger, kunne altsaa bero hos Dem. Men hvorfor har Se. først nu besluttet sig til dette Skridt? Er det Deres Advarsel, som har frugtet, eller er det Fogs Samtale med ham, cfr. et Brev fra Fog, som Clausen, der er her idag, har tilladt mig at sende Dem med Anmodning om at hilse Dem venligst og remittere ham Brevet. – Megen Uro og Angst og Forbittrelse vilde være forebygget, dersom Se. havde anlagt Sag strax efter Interpellationen.

Men hvordan det er, saa følger jeg mit Sind lettet ved dette hans Skridt, og samtidig er jeg glad ved, at vi ikke have undladt at iværksætte, hvad vi ansaa for vor Pligt. Deres Brev til Se. var vistnok, som det skulde være, med den dobbelte Forudsætning for Øie, og jeg kan kun takke Dem derfor. Clausen var mere end betænkelig ved at underskrive Udtalelsen, han vilde insistere paa, at Henvendelsen skete til Se. selv, hvilket han fandt mindre haardt, men dersom vi fastholdt vort, vilde han ikke vægre sig ved at medunderskrive. Men nu er jo Sagen henlagt. De spørger mig, om jeg tier eller taler om Sagen. Da jeg ligesom De fornem Tegnene til en frembrydende Storm, har jeg til Præster og Andre, som enten direkte eller antydningssvis betegnede, at man ventede en Optræden fra Biskoppernes Side, sagt, at Biskopperne vare ikke ledige, men at man maatte have Taalmodighed, thi Intet maatte forhastnes. For at forhindre, at Indre Miss. Tid. skulde falde over Bisperne med Smædeord, har jeg bedet Zeuthen<sup>2</sup>) tilskrive Beck<sup>3</sup>), at der fra Bispernes Side var sat et kraftigt Skridt i Værk. Jeg haaber, at De ikke misbilliger denne min Holdning. Ogsaa nu, efter at vor Action er bort-

falden, synes det mig af Vigtighed, at det kommer ud blandt Geistligheden, at vi ikke have forholdt os passive, medens selvfølgelig alt Nærmere angaaende det paatænkte Skridt forties af mig.

Skulde De, kjære Bisk. Lind, erfare noget af Interesse, beder jeg Dem meddele mig det, ligesom jeg skal gjøre Gjengjæld, og saa udtaler jeg midt i min Sorg over Begivenheden, thi hvad Udfald den end faaer, har den allerede gjort stor Skade, min Tak til Dem for den personlige Samvirken med Dem, hvori Sagen har bragt mig. Med mange Hilsener til Dem, Deres Frue og Søster.

Deres hengivne

*J. S.*

<sup>1)</sup> Berl. Tid. meddelte 25/2 at Scavenius nu havde anlagt sag mod Ingeman-Petersen. <sup>2)</sup> *Frederik Zeuthen* (1837-1915), stiftsprovst i Viborg 1885-95, sognepræst til St. Michaelis kirke i Fredericia 1895-1915, formand for Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark 1901-15. <sup>3)</sup> *Johan Vilhelm Beck* (1829-1901), sognepræst til Ørslev-Solbjerg 1874-1901, medstifter af Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark 1861, formand 1881-1901.



Nr. 16.

Aalborg 26/2 87

*Kjære Hr. Biskop Swane.*

Vor Virksomhed i Sagen med Scavenius standser altsaa nu. Mig har den skaffet det Udbytte, at De og jeg ere kommet hinanden nærmere.

Deres hengivne

*P. E. Lind.*



Nr. 17.

*Kjære Biskop Swane!*

I mit sidste Brev lovede jeg Dem at tilskrive Dem hvad der kom ud af mine Forhandlinger med Ministrene  $\alpha$ : Estrup, Nellemann<sup>1)</sup> og Scavenius. Jeg vilde have tilskrevet Dem igaar Aftes, men i det Øjeblik jeg satte mig dertil bragte Berlingske den Efterretning, som jeg kunde bringe, at Scavenius har anlagt Sag imod hans Beskylder. Saa længe den Sag staaer for, kan jeg ikke see andet end at man maa forholde sig som stillet overfor det om hvis Sandhed eller Usandhed man ikke tør tillade sig nogen Dom.

Det har været svære og bittre Dage og destoværre Nætter med jeg i den sidste Tid har tilbragt. Biskop Clausens Udtalelse i Kirketidenden<sup>2)</sup> veed jeg intet at føje til. Gud styrke og bevare os alle fremfor alt sin Kirke iblandt os.

Kjøbenhavn d. 26. Februar 1887.

Deres hengivne

*B. J. Fog.*

Højærværdige  
Hr. Biskop Swane  
Cmd. Dbm.

<sup>1)</sup> J. Nellemann (1831-1906), professor i proces og retshistorie 1859-75, justitsminister 1875-96. <sup>2)</sup> I Dansk Kirketidende (27/2-87) forsvarede biskop Clausen sig mod L. Nyegaard (se nr. 4 note 1); man kan ikke »alene paa Grund af løse Beskyldninger« slænge »Kirkedøren for noget som helst Menneske der ikke kommer for at nyde Alterens Sakramente, men kun for at overvære en kirkelig Højtidelighed« - bisp Vilhelm, Ambrosius og Ole Vind havde »Kjendsgjerninger« at støtte sig til - og Clausen mente derfor »hin Søndag at have handlet ret, i den kristelige Sindigheds Aand«. Sst. 6/3 indrømmede Brandt at sagen efter at være indbragt for domstolen ikke mere gav anledning til gejstlig optræden - der havde været »mange Skrivelser« fra præster som ønskede at tiltræde Nyegaards ord.



Nr. 18.

Viborg 27 Febr. 87.

*Kjære Biskop Fog!*

Med Tak for Deres to Breve er det mig en Trang strax efter Modtagelsen af det sidste at tilskrive Dem nogle Ord.

Selvfølgelig er den i Gang satte Udtalelse standset samtidig med, at Berl. Tid. igaar meddelte, at Scavenius har anlagt Sag. Udtalelsen var ikke naaet længere end til Clausen. Foreløbig maa enhver Retsindig suspendere sin Mening.

Muligvis har Scavenius i den lange og alvorlige Samtale, som De i Deres Brev til Clausen nævner, at De d. 25de har havt med ham, meddelt, at Lind d. 24de har tilskrevet ham privat og underrettet ham om det iværksatte Skridt, for at han kunde gjøre det overflødigt, nemlig ved at fralægge sig Beskyldningen. Vi vare enige om, at Hensynsfuldhed krævede denne private Henvendelse, som kun Lind kunde rette i Form af en gammel faderlig Vens Tiltale.

Herpaa har Se. svaret udførligt under 25de; Brevet ligger her for mig, Lind har sendt mig det til Gjennemlæsning. Jeg antager, at hvad han heri udtaler, er det Samme, som han har udtalt for Dem mundtligt.

Jeg har efter grundigt at have gjennemtænkt Brevets Indhold søgt at stille mig paa hans Standpunkt, og jeg kan forstaa det Bittre for ham i det paatænkte Skridt, da han med Sandhed kan paaberaabe sig, hvad Kirken skylder ham, nemlig bl. m. Kirkeraadet. Men i vor Udtalelse var netop fremhævet, hvad Biskopperne skyldte ham.

Naar Se. fremhæver, at han er ikke Kirkens Tjener, men *kun* Statens, da behøver han i Sandhed ikke at manuducere Biskopperne heri, men efter det forviklede Forhold, hvori den lutherske Kirke staaer til Staten, er Ministeren den, der i sidste Instants administrativt skal fortolke og anvende den kirkelige Lovgivning med Hensyn til de høieste og mest indgribende sædelige Forhold, og som kan gjøre dette med fuldstændig Tilsidesættelse af Biskopperne, og derfor maa Kirken kræve, at der ikke hæfter en graverende Beskyldning for Usædelighed paa Kirkeministeren. Og det tør vel erklæres for Sandhed, at den retsindige Del af det danske Folk fra første Færd har betragtet det som en Plet paa Estrups Ministerium, at der gik onde Rygter om Se's Levnet (efter at vi vare blevne af med Fischer<sup>1)</sup>), og at denne samme Del af Folket nu har følt sig oprørt ved, at Kirkeministeren ikke *strax* enten fralagde sig den mod ham ved Valghandlingen reiste Beskyldning, slyngede Interpellanten den i Ansigtet som en infam Løgn, eller anlagde Sag imod ham. Det er den laxe Moral, som vistnok desværre er raadende i det høiere Aristokrati, og som her forlanger at have Ret til at være uantastet.

Jeg er vedblivende af den Mening, at ligesom De ved Deres Stilling har gjort Deres Pligt ved at forhandle med de tre Ministre, deriblandt Se. selv, saaledes have Lind og jeg gjort vor Pligt ved at forberede og iværksætte et Skridt, der ved den medfølgende Forklaring til Biskopperne udtrykkeligt blev betegnet som noget, der selvfølgelig blev sisteret, naar de af Dem nævnte Forhandlinger med Ministrene førte til det Resultat, som nu er naaet, og som altsaa ikke skulde bringes frem, forinden De erklærede, at Deres Forhandlinger ikke førte til noget Resultat.

Mit Sind er meget lettere, efterat Se. har gjort det, der nu er bekjendt, men hvor uhyre meget vilde ikke være vundet, om han havde gjort det (eller kunnet gjøre det) *strax*.

Deres hengivne

*J. Swane.*

<sup>1)</sup> J. C. H. Fischer (1814-85), kultusminister 1875-80, jfr. Kirkehist. Saml. 6, II, 555 ff.

Nr. 19. D. 28. Febr. tilskrevet Lind angaaende Scavenius's Brev og vedlagt Gjenpart af mit Brev af 27ds til Fog.

*Kjære Biskop Lind!*

Ved Modtagelsen af Biskop Fogs Brev igaar kom jeg i Tanker om, at han, som enten vidste om eller maatte formode det af os iværksatte, men nu standsede, Skridt, burde have nærmere Oplysning om dette, at det nemlig kun tænktes fuldbyrdet, saafremt de af ham førte Forhandlinger ikke bragte noget Resultat, og jeg tilskrev ham da, saaledes som den vedlagte Gjenpart udviser, idet jeg efter den naturlige Anledning, som Læsningen af Sc's Brev gav, yttrede mig om dette. Fog vil altsaa nu være vidende om, at vi aldeles ikke have paatænkt noget Forhastet eller noget, som kunde foregribe hans Forhandling. Jeg synes, det er vigtigt, at De ser, hvad jeg har skrevet, og beder Dem tilbagesende mig det.

Hvad Sc's Brev angaaer, tilføjer jeg kun, at det af samme fremgaaer, at han ikke har en ren Samvittighed, og m. H. t. Punkt 4, at det jo har været og er os en Sorg at maatte optræde mod en Minister, der »i mange Maader er højt skattet af os«, men at han ikke er berettiget til at sige om os, at vi gaa ud fra, at Beskyldningen er sand, indtil den modbevises, thi hverken i Deres Brev eller i Fælleds-Udtalelsen er dette udtalt; hvad vi paa Kirkens Vegne maatte kræve, selv om Ing. Pet's Redegjørelse ikke var kommen, er, at den paa Valghandlingen fremførte og i Folketinget drøftede Beskyldning maatte fralægges. Anser han sig hævet over Beskyldningen og vil ikke fralægge sig den, bør han fratræde; kan han ikke fralægge sig den, ligeledes. Dette er vort Standpunkt, men heri ligger ikke en Udtalelse af, at Beskyldningen i dens Almindelighed er sand.

Han er bleven vred, men hans Vrede er ikke som en Mands, der harmes over en skjændig Løgn. Tiden vil vise, hvad denne Sag fører til; den kan maaske faa store Virkninger.

Deres hengivne

J. S.



Nr. 20.

1/3 87

*Kjære Hr. Biskop Swane*

Tak for Gjennemlæsningen! Ja, Scavenius er bleven vred. Jeg lod ham strax vide, at det var aldeles urigtigt, naar han paastod, at vi »vare

gaaede ud fra«, at han var skyldig, at en Fralæggelse af Beskyldningen var nødvendig, og at med Sagsanlæggelsen vare Gemytterne foreløbigt komne til Ro. – I Kjøbenhavn skal man endnu være ganske optaget af denne Sag. Hans Finantser skulle være i den ynkeligste Forfatning. Hans Søster – Baronesse Wedel<sup>1)</sup> – har udtalt det Ønske for en fælleds Bekjendt: »gid han blot maa omvende sig«. Deri kan jeg samstemme; thi hvad enten Beskyldningen er sand eller ikke, saa veed jeg nok, at det er daarligt fat med ham.

Deres hengivne

*P. E. Lind*

<sup>1)</sup> *Elisabeth Scavenius*, gift med H. R. Baron Wedell-Wedellsborg.

## II.

Den konkrete sigtelse (jfr. p. 98) mod Scavenius holdt ikke stik; sagsanlægget (se nr. 12) førte til at Ingeman-Petersens anklage ved Lands- over- samt Hof- og Stadsrettens dom af 14/4-90 blev mortificeret og han selv idømt en bøde på 500 kr.<sup>1)</sup>

Men rygterne om ministeren døde ikke hen, tværtimod, og 30/11-90 kunde Social-Demokraten oplyse at et vidne, Christensen, som under sagen havde svoret på ikke at have fået penge af Scavenius, havde svoret falsk; han var nu under navnet Varberg indblandet i en svindelaffære. Yderligere oplystes det (sst. 9/12-90) at et offentligt fruentimmer, Laura Nannestad (Knabrostræde 24!), som under processen havde svoret ikke at kende ministeren, kendte ham særdeles vel og (sammen med et andet vidne) i al hast var blevet sendt ud af landet – 8/4-91 meddelte bladet at hun var vendt hjem igen, men atter hurtigt fjernet da bladet tog sagen op. 10/12-90 dementerede højrebladet Nationallidende at et regeringsmedlem skulde have bestukket vidner, og 11/12 forsvarede det Scavenius som ingen overfor hykleriske og ondsindede angreb kunde »fortænke ..... i at han har benyttet ethvert lovligt Middel til at vanskeliggøre sine Modstandere deres ganske ulovmedholdige Hensigter« (at ramme ham politisk på hans privatliv). Hvis han har skaffet sine fjenders vidner af vejen, så »er dette ikke blot ..... fuldstændig lovmedholdigt, men ..... en naturlig og i alle Henseender forsvarlig Fremgangsmaade«. Sagen løb derefter rundt i provinspressen, og Nationallidende dementerede 24/12 at Højres rigsdagsrepræsentation skulde

<sup>1)</sup> Ugeskrift for Retsvæsen 1890, 635 ff.

have forlangt Seavenius udskiftet. 27/12 oplyste Politiken at Varberg vilde blive tiltalt for mened (dommen faldt 7/4-91 og lød paa 2½ års fængsel for bedrageri og mened, se Social Demokraten 8/4-91), men allerede forinden havde biskop Swane påny sat sig i bevægelse.

Nr. 21.

2 Juledag 1890.

*Gjenpart.**Kjære Biskop Fog!*

En kjærlig Julehilsen tilsender jeg Dem skjøndt med betyngtet Sind. De vil paa Forhaand forstaae, at det er vor Kirkes sørgelige – jeg kunde sige forsmædelige Kaar, som ligge mig paa Sinde, den nyeste Skandale med Kirkeministeren og den kjære, ædle Jonquières' Bortgang, og hvad deraf kan resultere. Jeg har maattet gjøre Vold paa mig selv for at holde disse Tanker borte, indtil jeg fik holdt min Juleprædiken igaar, men nu lade de mig ikke Ro, og da De engang har yttret, at De gjerne modtog Udtalelser fra mig om kirkelige Anliggender, saa benytter jeg mig deraf og giver mig fuldt ud Luft.

Det er nu kommen saa vidt, at »Socialdemokraten« har erklæret fra bedste Kilde, nemlig Criminalretsassessor Andræ<sup>1)</sup>, at vide, at en Hr. Varberg er overbeviist om at have aflagt falsk Forklaring, selvfølgelig i Seavenius' Faveur, i den Ingem. Petersenske Sag, og at Natio-naltid. i sit Forsvar for Sc. opregner alle hans Fortjenester af Høire-sagen og slutter med at udtale, at hvad det angaaer at skille sig af med et besværligt Vidne, saa er det jo ikke Andet, end hvad Enhver vil gjøre, hvilken Udtalelse atter har givet et Venstreblad Anledning til den Yttring, at nu var det klart, at selv Høire vilde af med Sc., eftersom det forsvarede ham paa den Maade. Det er *Kirkeministeren*, Talen er om. Fra troværdig Kilde er der meddelt mig om Skandaler, som han har begaaet ved Søndervig Badested i Sommer, men jeg vil kun holde mig til det Førstnævnte. Det staaer for mig saaledes, at skal denne Mand forblive i sin Stilling, ville Guds Straffedomme komme over vort Folk, nærmest i Skikkelse af en omsiggribende Demoralisation. At der derved gives Vind i Seilene for Spotterne, er uimodsigeligt, men for alle de Dannede blandt Foragterne, hæderlige Mænd med Ærbødighed for det Anstændige men fjerne fra alt Christeligt, vil dette Forhold give en desværre velbegrundet Adkomst til at spørge om, med hvad Ret og med hvad Sandhed vi Præster forkynde Guds Rige og kræve Ærefrygt for Kirken, naar dennes øverste Ledelse er lagt i saadanne Hænder. – Eller, man trækker paa Skulderen og indrømmer, at det er meget ilde, men Høire maa holde Ørene stive og holde sammen, – ja, naar det

kommer dertil i et Folk, at der kun er to Kategorier, som regnes for gjældende, nemlig Høire og Venstre, medens Syndens Raaddenskab er Noget, man gjør klogest i at lukke Øinene for, saa *er* det kommet vidt med Demoralisationen. Og vi ere langt fremme paa den Vei.

Se, kjære Biskop Fog, derfor kommer jeg til Dem. Jeg seer ikke rettere, end at Forargelsen maa søges fjernet, og at Skridt dertil maa gjøres fra Kirkens Side. Det forekommer mig, at dersom den vedbliver at tie, stiller den sig lige med den offentlige Opinion, som for en Uges Tid siden kom i Bevægelse og var forarget og nu har glemt det Hele for andre Indtryk. Men naar jeg mener, at der fra Kirkens Side bør gjøres et alvorligt Skridt, saa ønsker jeg ingenlunde, at selvbestaltede Ordførere blandt Præsterne skulle træde op, og jeg mener overhovedet, at der ikke kan virkes ad Offentlighedens Vei, nei jeg kan kun vende mig til Dem, og eftersom jeg her har udtalt mig, er det mig en Samvittigheds-sag at bede Dem overveie, *om* fuldstændig Passivitet fra Kirkens Side her er forsvarlig, – *om* der er nogen Anden end Dem, der kan gjøre noget Skridt, – og *om* dette ikke maa bestaae i en personlig Henvendelse til Kongen og Estrup. Dette kan ingen af de To afvise, og E. maa være slagen med Blindhed, dersom det ikke kan gjøres ham forstaaeligt, at hans Fastholden af Se. undergraver Høires Stilling, selv om han ikke kan forstaae, hvad Betydning det har, at Kirken krænkes.

Skulde De imod Formodning ansee en Henvendelse til E. ved en Fællesudtalelse af Biskopperne for hensigtsmæssig, vilde en saadan vist næppe møde Vanskeligheder.

Jeg er bange for at trætte, men kan dog ikke undlade at udtale mig om Jonquières's Bortgang. For ham, den kjære Mand, er den en Udfrielse, men for de kirkelige Forhold er den kommen høist ubejlelig<sup>2</sup>). Hvilke beklagelige Aspekter, Asmussen<sup>3</sup>) Chef for det geistl. Dpmt, men ukjendt med Sagerne og fremmed for Traditionen og derhos allerede forud overlæsset med Arbeide, – og B. Becker<sup>4</sup>) Contorchef, en Mand, som med al sin Retsindighed og sine Kundskaber er Grundtvigianer af reneste Vand og sær og stiv. Allerede for et Aar siden har Asmussen udtalt for mig, at han ikke vil kunne samarbeide med B. B.

Jeg ser ingen anden Udvei af denne Elendighed, end at Ministeren ved 2den Behandling af Finantsloven bestemt krævede den Dptmts-chefspost, som – vistnok ved Weis's Død<sup>5</sup>) – blev inddraget, gjenoprettet, og at Almueskolevæsenet tilligemed de geistl. Sager henlagdes under 1ste Dpmt., der da formeentlig helst maatte betroes til en geistlig Mand, om en dertil Qualificeret maatte findes<sup>6</sup>). Men dette er vel for Øieblikket kun et pium desiderium og maa vel staae som en Sag i anden Række i Forhold til, hvad der i mine Øjne er det Alt Overveiende, nemlig Ministerens Fjernelse. Vorherre see i Naade til sin Kirke i vort Land!

Nu beder jeg om velvillig Overveielse af denne min Henvendelse til Dem, kjære Biskop Fog, og sender Dem min kjærlige Hilsen, som jeg beder Dem bringe mig i Bispindens venlige Erindring.

Deres hengivne

*J. Swane.*

<sup>1)</sup> V. N. Andrae (1844-1923), assessor i Kbhvns Kriminal- og Politiret 1884-93, assessor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten 1893-1918. <sup>2)</sup> Siden 1872 var der kun eet departementschefembede i kultusministeriet; det bestredes periodevis af kontorchef de Jonquières (nr. 6, note 1) som døde 23/12-90. <sup>3)</sup> A. F. Asmussen (1840-1914) var 1888-1912 departementschef i kultusministeriet. <sup>4)</sup> G. Burman-Becker (1831-94) blev 1891 kontorchef i kultusministeriet efter de Jonquières. <sup>5)</sup> C. M. Weis (1809-72) ansattes 1847 som departementssekretær og kontorchef i kancelliets 1. departement, og blev ved omorganiseringen 1848 chef for 1. departement. <sup>6)</sup> Foruden de i det følgende givne oplysninger om bispernes forsøg på at benytte Scavenius-skandalen til at gennemføre genoprettelsen af et nyt departementschefembede i kultusministeriet og derunder lægge kirken og folkeskolen – helst under en gejstlig ledelse – findes der adskilligt materiale til belysning af denne sag i Brevvexling mellem bispene Swane og Stein, især nr. 33, 40, 42, 44.



Nr. 22.

Bispegaarden i Kjøbenhavn 4 Januar 1891.

*Min kjære Biskop Swane!*

Deres Brev, skrevet anden Juledag, modtog jeg Søndag Morgen den 28 Decbr. f. A., og det foraarsagede mig megen Smerte, der ikke har ladet af siden. Ikke som om det havde slaaet et Saar eller fremkaldt en Byld. Nej Saaret bløder allerede, Bylden brænder i Aaringer. Men De har lagt Deres Haand paa det syge Sted, og saa kommer jo Smerten op med ny Kraft. De har ganske Ret i, hvad De skriver, og jeg skal ikke forsøge at svække Indholdet af Deres Ord, og skal ikke forsøge at lægge dumme – lægende gives ikke – Salve derpaa. Kun een Bemærkning skal jeg gjøre. De skriver: Det er Kirkeministeren Talen er om. Dette er ogsaa sandt som det Øvrige. Men ude af Betragtningen kan det ikke lades, at den samme Mand er Universitetets, Kunstacademiets og Theatrets Minister, Institutioner, som i vor Tidsalder ikke ville finde sig i at styres efter kirkelige Principer og i Kirkens Aand. Imidlertid skal det indrømmes, at saalænge der kun er Tale om Sagen, vil ingen af disse Institutioner have noget imod, at faae en Minister med andet Rygte end den nuværende. Anderledes kan det nok være, at man vilde stille sig, naar det kom til Handling, og at det da vilde gjøres gjældende, at Kirken ikke kan være eneraadig, hvor saamange andre Interesser ere at varetage, Interesser, for hvilke det er lykkedes den nuværende Minister at udrette mere end tidligere. Dertil skal jeg føje en anden person-

lig Bemærkning. De skriver omtrent saa, at Sagen bør lægges i og udføres af min Haand, eventuelt med Understøttelse af de samtlige Biskopper. Dette er ogsaa rigtigt. Men lad mig sige, at hverken De eller nogen af de andre Biskopper ret kan sætte Dem ind i, hvilket Net af Hensyn, der nødvendigviis maa ligge om denne min Haand. Skal jeg udrette noget, da maa jeg i alle vigtige Sager – ellers gjør jeg det aldrig – gaae til Ministeren, tale med ham som med den, hos hvem man forudsætter Retsindighed og god Villie, og jeg kan ikke beklage mig paa Mangel af Imødekommen og Loyalitet fra hans Side. Paa den Maade er en Deel godt bevirket, meget mere ondt forhindret. Men nu skal den samme Haand, der den ene Time trykker hans til Velkomst og til Afsked, i den næste udstrækkes imod ham til Anklage og Fordømmelse. Dette er ikke blot saare piinligt, men man føler noget nedværdigende deri.

Jeg skulde imidlertid vel kunne komme ud af og over det Udtalte, der kun er foreløbige Bemærkninger. Jeg kunde endog komme fra det Hele med en vis Glands ved at nedlægge mit Embede, hvis min Villie ikke blev taget tilfølge. Offeret ville ikke være stort, da min Tid jo ikke kan være lang. Men det gjælder jo ikke om at glindse, men at udrette noget, medens man kan. Og Sagen er den, at Estrup næppe lader sig sætte Stolen for Døren. Skal Scavenius afskediges, vil han selv afskedige ham. *Jeg har talt med ham paa et tidligere Stadium og skal i disse Dage tale med ham igjen.* Det er sagt mig, at Grev Christian Moltke<sup>1)</sup>, Formand for Landstingets Højre, for en fjorten Dags Tid siden var hos ham for at tale om Sagen. Da skal han have svaret, at hvis Scavenius skulde gaae, fulgte det øvrige Ministerium. Imidlertid siges det nu, at han skal have forandret sine Tanker, og vil skifte Cultusminister, naar Rigsdagen i April gaaer fra hinanden. Jeg har talt med Professor Matzen<sup>2)</sup> og flere andre fremragende Jurister. Alle fraraade de noget afgjørende Skridt for Øjeblikket. Imidlertid veed jeg, at der ikke skal handles efter Andres Raad, men efter egen Samvittighed og Prøvelse. Den sidste er for mig foreløbigt falden saaledes ud. Skal der gjøres noget Afgjørende – thi paa læmpelig Viis kan der gjøres en Deel, og det skal blive gjort, – maa der gaaes til Kongen. Kan denne bryde med sit nuværende Ministerium efter at have fulgt det saa længe paa dets ejendommelige Veje? Kan og vil han det ikke, da have vi kun yderligere bidraget til at svække den højeste Autoritet. Og hvilket Ministerium have vi at byde Kongen, istedetfor det faldne? Eller hvem have vi bag os? Saa længe det kun gjælder om at snakke frem og tilbage, skrives der vel imod os, fordi vi ikke gjøre noget. Men naar alt ligger paa Jorden, hvorledes vil der da skrives imod os som ukaldede og uberegtigede, da vi dog ikke have at klage over directe Indgreb i Kirkens Liv? Jeg kunde blive ved; men jeg har sagt nok til at forklare, hvorfor jeg for min Deel endnu maa see Sagen noget an, og forsøge, hvad der

muligt paa anden Maade kan udrettes, førend der skrider til det Sidste. Kun endnu et Spørgsmaal, som De gjerne maa besvare ganske aabent uden al Hensyntagen. Hvis jeg søger min Afsked, hvad jeg jo kan gjøre ganske simpelt støttet paa min Alder, hvem foreslaaer De i Stedet? eller hvem faaer Kirken i Stedet?

Bladet er kommet til Ende, og det har været usigeligt piinligt at skrive det fuldt. Det er godt, at jeg dog kan begynde dette Blad med noget, der maaskee har lysere Udsigter. Saa snart den kjære, dyrebare Jonquières havde lukket sine Øjne, gik jeg til Ministeren og forestillede ham, hvor paatrængende det maatte ønskes og fordres fra Kirkens Side at have sit eget Departement og Departementsdirectør. Hvis dette kunde opnaaes, vare vi for en Deel, med endnu bedre Udsigter for Fremtiden, hvilke jeg dog forbeholder mundtlig Samtale, ude over de største Vanskeligheder af den Art, som de nuværende. Jeg fandt Ministeren beredvillig til at gaae ind paa min Tanke, skjøndt han havde store Betænkeligheder med Hensyn til Muligheden af at sætte den igjennem i Rigsdagen. Dagen efter modtog jeg imidlertid indlagte Brev nogle Timer førend Deres. Jeg gjør opmærksom paa den anden Side's anden Linie, hvor »bliver« er rettet til »blev«, hvilket synes at antyde hans Afgang som ham selv bevidst. Det var min Tanke med dette Brev at sende Dem et Udkast til en Skrivelse til Ministeren om denne Sag eller maaske en færdig Indstilling til Medunderskrift fra samtlige Biskopper, saaledes som jeg ved den nævnte Samtale foreslog ham, og hvorpaa han i sit Brev er gaaet ind. Men disse Dage have været saa optagne for mig, at jeg ikke kan lade det følge, da jeg ikke vil opsætte længer med at sende Dem dette Brev, som allerede har maattet lade vente paa sig.

Gud velsigne Dem, min kjære Biskop Swane, Deres kjære Hustru og alle, der ere Deres Hjerte kjære i det nys begyndte Aar. Han bevare sin dyrebare Kirke iblandt os, og give os, for hvem Dagen holder, Naade, Forstand og Kraft til endnu i Aftentimen at arbejde for den, og det ikke forgjæves.

Deres hengivne

*B. J. Fog*

Højærværdige  
Hr. Biskop Swane,  
Cmd. Dbm.

<sup>1)</sup> Greve Chr. H. C. Moltke (1833–1918), godsejer og diplomat, medlem af landstinget 1875–1917. <sup>2)</sup> H. Matzen (1840–1910), juridisk professor 1870–1910, medlem af landstinget 1879–1902, en af de mest energiske forsvarere af provisoriepolitikken.

*Min kjære Biskop Swane!*

Indlagt vil De finde den Henvendelse til Ministeriet, hvortil jeg antydede i mit iforgaars til Dem sendte Brev. Det er, som De seer, ledsaget af en Rundskrivelse<sup>1)</sup> til Dem og de andre Biskopper. Det er mit Haab, at De og de andre ville kunne tiltræde min Skrivelse. Jeg kunde ikke og kan ikke finde det rigtigt, at gjøre nogen Hentydning til hvilken Mand, der kunde ønskes.

I dette Øjeblik fik jeg et kjært Besøg og er derfor nødt til at slutte mit Brev skjøndt jeg havde en Deel meer at skrive Gud velsigne Dem og Deres.

Deres hengivne

*B. J. Fog.*

<sup>1)</sup> Det drejer sig om en opfordring til bisperne om at tiltræde ønsket om et nyt departementschefembedet i ministeriet (jfr. nr. 21, note 5, 6). Seavenius kom bisperne i forkøbet og fremlagde allerede 9/1-91 i folketinget et forslag desangående (Folketingets Forhandl. 1890/1, 1923); lov derom gennemførtes 11/3-92 og ved kgl. res. af 18/3-s. å. bestemtes at det nye embede skulde omfatte kirkesagerne. Det lykkedes ikke at få folkeskole og folkekirke knyttet nærmere sammen og ikke at få dem henlagt under gejstlig ledelse.

*Kjære Biskop Fog!*

Modtag min hjertelige Tak for Deres kjærlige og indgaaende Brev af 4de, som jeg modtog igaar. Jeg er Dem i høi Grad taknemmelig derfor og paaskjønner, at De ikke har fundet min Henvendelse »lästig«. De har forstaaet, at jeg har skrevet ud af Hjertets Trang.

Mit Svar maa jeg begynde med den sidste, den lyse Deel af Deres Brev. Det maa paaskjønnes, at der fra Ministerens Side stilles et bestemt Forlangende om et geistligt Departements Oprettelse, og er end Udfaldet i høi Grad tvivlsomt, saa er der dog Haab, men saa bør der ogsaa gjøres, hvad der kan gjøres for Sagens Fremme. Hermed tænker jeg ikke paa, hvad Ministeren antyder, en mulig Indvirkning fra grundtvigiansk Side paa det danske Venstre, thi jeg vil snarere antage, at man fra den Side foretrækker et permanent Interregnum under B. Beckers Auspicier, men paa Ministerens Vink om en Skrivelse fra samtlige Biskopper, og jeg kan ikke undlade at bede Dem ret snart at lade en saadan circulere til Underskrift, thi en saadan Henvendelse burde helst være tilstede ved Sagens første Behandling. Et Udkast til Skrivelsen vil kun

spilde Tid, og jeg tør holde mig forvissat om, at Enhver af os underskriver sans phrase.

Idet jeg nu, efter dog først at have sagt Dem ret oprigtigt Tak for Deres Gang til Ministeren i denne Sag, uden hvilken der maaskee Intet var forsøgt af ham, gaaer over til den mørke Deel af Deres Brev, siger jeg paa Forhaand: jeg forstaaer Dem, og jeg anerkjender Sandheden af hvert af Deres Ord, særligt om det Net, der er lagt om Deres Haand. *Det har jeg selv følt, da jeg skrev til Dem;* havde jeg dengang vidst, at De var gaaet til Ministeren efter Jonquières Død som af Dem meddelt, saa var mit Brev ikke bleven skrevet, og jeg havde indeklemt min Sorg. Hvis De har mit Brev endnu, vil De lægge Mærke til, at jeg betegnede Tanken om en geistlig Departementschef kun som et pium desiderium, og da jeg skrev dette Ord, vilde jeg have tilføiet, at det maatte være Dem en Umulighed at virke hos Ministeren paa den Sag, hvis De fandt Dem foranlediget til samtidigt at rette et afgjørende Slag mod ham, men jeg udelod denne Bemærkning for ikke at være saa at sige nærgaaende ved at fremsætte for Dem, hvad der er fair.

Altsaa, Stillingen er vanskelig men synes mig dog ikke at afskjære Muligheden af enhver Action fra Deres Side, og det er vedblivende min Opfattelse, at denne ikke bør udeblive. Maaskee tager jeg feil, men jeg anseer Scavenius's Fald for kun et Tidsspørgsmaal, jeg har f. Ex. Lütichaus<sup>1)</sup> Udtalelse for, at hele Rigsdagens Høire ønsker at blive ham qvit; han vil falde for Opinionen. Men det er netop det, jeg lægger Vægt paa, at det ikke skeer *kun* som Virkning af denne, men at det overfor rette Vedkommende maa have været udtalt, at Kirken nedværdiges og Moralen krænkes ved denne Mand paa denne Plads, hans mange ypperlige Evner ufortalte. Engang bliver Historien skrevet, og Ministeriet Estrup, med hvad dertil hører, vil faae sin Plads i den; jeg spørger, om det vil være i sin Orden, naar en Efterslægt læser, at Scavenius faldt, fordi den offentlige Mening – der jo er et Væsen af høist tvivlsomt Værd – ikke vilde finde sig i ham, men at man Intet fornam til, at Kirken gennem sit Organ havde gjort Kirkens Krav gjældende. De vil maaskee dertil indvende, at jeg jo selv er imod ethvert offentligt Skridt, og at altsaa en Henvendelse i det Stille fra Deres Side ikke vilde komme til Nogens Kundskab, men jeg mener, ganske afseet fra den Tilfredsstillelse, der er ved at gjøre i det Skjulte, hvad man anseer for Pligt, at hvad der i den paagjældende Sag gjøres i det Skjulte, det bliver aabenbaret, det kommer ogsaa med, naar den nærværende Tid skal have sin Dom af Efterslægten. Og nu maa De forstaae mig ret, jeg tænker ikke paa et Skridt, der *kræver* noget Afgjørende, jeg mener ikke, at Sjællands Biskop skal være en Ministerstormer, det falder mig heller ikke ind at betegne Dem, hvorledes Sagen skal gribes an, kun dette: Forinden Scavenius falder, bør det være sagt heelt ud til Estrup, at han

har handlet ilde mod Kirken ved at give den denne Mand til Minister, og han har virket til at nedbryde Moralen i Folket ved at give den officielle Christendom til Priis for de Gudløses Spot. Saa maa Estrup derefter gjøre, hvad han mener at kunne forsvare. Og til vor kjære, gudfrygtige Konge, der umuligt kan være rigtigt underrettet, maatte det Samme kunne siges. Kan Grev Chr. Moltke tale til Estrup i Høires Navn, saa kan Sjællands Biskop i Guds Navn – om end uden Hans Nævnelse – tale til ham. Det vil De jo ogsaa, kjære Biskop Fog, De siger: »jeg skal i disse Dage tale med ham«. Saa er jo egentlig denne min lange Skrivelse overflødig, men De vil tilgive den dermed, at det brænder indeni mig, og at De har skrevet saa kjærligt og aabent til mig<sup>2)</sup>. Men nu er det ogsaa bedst, at jeg standser, Brevet skal ogsaa afsted, men Eet maa jeg tilføie, og dertil behøves ikke mange Ord: Det er det Samme, som jeg engang har udtalt mundtligt til Dem i Deres Stue: Deres Bortgang nu vilde være en Ulykke for vor Kirke. Dette Ord vedstaaer jeg.

Nu bragte Posten Deres Circulaire, det skal blive afsendt endnu denne Aften. Tak derfor og for, hvad De har gjort i denne Sag. Nei, det vilde være for tidligt at antyde, hvilken Mand der kunde ønskes som Dptmtschef, men Tiden kan komme dertil. Jeg veed, hvem jeg ønsker; gid Deres Tanker maatte gaae i samme Retning.

Med kjærlig Hilsen og Tak

Deres hengivne

*J. Swane.*

Sc.'s Brev medfølger.

<sup>1)</sup> Godsejer C. D. *Lüttichau* (1832–1915) til Tjele, højrepolitiker og folketingsmand, finansminister 1894–97. <sup>2)</sup> Efter nogen forhandling (se Brevvexling mellem bisperne Swane og Stein, nr. 40 ff.) rejste Swane og Stein i jan. 91 til Kbhvn for at påvirke Fog – hvis handlekraft og initiativ de trods stor beundring og afhængighed ikke vurderede højt – til at gribe direkte ind.



Nr. 25.

Viborg d. 9 Juli 1891.

*Kjære Biskop Fog!*

Idet jeg hører, at De er vendt styrket tilbage fra Deres Reise i Thyringen, bringer jeg Dem min hjertelige Lykønskning.

Scavenius's Fald<sup>1)</sup> er ikke blot Dagens store Begivenhed men af vidtrækkende Betydning. Jeg skal ikke trætte Dem med Betragtninger i den Anledning, men benytter Leiligheden til at takke Dem for Deres

Gang i Januar til de to bevidste Mænd; det er en god Bevidsthed, at Kirkens nærmeste Talsmand ikke har været stum, og idet jeg mener, at Sc. er falden som et Offer for den almindelige moralske Indignation, tvivler jeg ikke paa, at Udtalelsen fra Kirkens Side har været et betydningsfuldt Lod i Vægtskaalen. Kun Eet vil jeg tilføie, nemlig at Slaget maa være kommet brat og uventet for Sc., thi d. 4 dM tilsagde han en Deputation fra Rudkjøbing at møde hos sig den 8de. Den kom d. 7de til Stein<sup>2)</sup> paa Veien til Kjøbenhavn og var høilig forbavset over Ministerens Fald. Dette tilmelder Stein mig i Brev idag<sup>3)</sup>. Jeg frygter for, at Interimet bliver langvarigt, thi en paalidelig politisk Mand vil næppe indtræde i Ministeriet Estrup, om hvilket det bæres mig for, at det lakker mod Enden med det.

Stein omtaler i sit Brev en Erklæring af Strøm<sup>4)</sup> i Marslev i Naadensaarsagen som meget god, og idet han meddeler, at denne tilligemed flere Erklæringer vedrørende d. A.'s Landemodesager ere tilsendte Dem, tillader han mig at henvende mig til Dem for at faae dem til Laans, og nu tillader jeg mig at bede Dem bevise mig den Tjeneste at sende mig det Hele; jeg vilde sætte megen Priis paa at blive bekjendt dermed inden mit Landemode, som holdes d. 15de. Dersom De med to Ord vilde tillige meddele mig, hvad *Udfald* de to Sager<sup>5)</sup> fik i Roeskilde, vilde jeg være taknemmelig derfor.

Jeg veed, at De agter Dem paa Visitats i denne Maaned og tilønsker Dem dertil alt Godt, altsaa ogsaa hvad Præster, Veirlig og Helbred angaaer.

Fr. Nielsens Artikel i Dsk. Kirketid<sup>6)</sup> afsvækker i mine Øine ikke, men bekræfter snarere Deres »nødtvungne Forklaring«, for hvilken jeg takker Dem.

Deres hengivne

*J. Swane.*

<sup>1)</sup> Scavenius afgik som minister 6/7-91; justitsminister Nellesmann fungerede ad interim, indtil C. C. Goos i aug. udnævntes til kultusminister. <sup>2)</sup> H. A. E. Stein (1840-1900), biskop over Fyens stift 1889-99. <sup>3)</sup> se Brevvexling mellem bisperne Swane og Stein, nr. 56. <sup>4)</sup> G. F. P. Strøm (1819-98), sognepræst til Marslev-Birkende 1848-97, politiker og moderat-grundtvigsk kirkepolitiker. <sup>5)</sup> Sommerens landemodefórhandlinger angik dels udvidelse af adgangsbetingelser (med stemmeret) for præsterne på landemoderne, dels nådesårets afløsning, se Brevvexling etc. nr. 55 ff. <sup>6)</sup> Det drejer sig om en gammel strid mellem biskop Fog og grundtvigianerne og især *Fredrik Nielsen* (1846-1907, professor i kirkehistorie 1877-1900, biskop over Aalborg stift 1900-05, over Aarhus stift 1905-07) om brugen af forsagelse og trosbekendelse i højmesseliturgien, se Dansk Kirketid. 5/7-91, jfr. Fem Aalborg-Bisper, 63, 120.